

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Шкурова Євгена Владленовича

на тему «Соціокультурні трансформації сучасного міста в контексті

диджиталізації»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

за спеціальністю 054 Соціологія

Актуальність теми дисертації.

Тема дисертаційного дослідження є актуальною і обумовлена тими процесами, які набули розповсюдженого характеру та істотно впливають на сучасне суспільство. Під впливом інтенсивних та всеохоплюючих глобалізаційних впливів сучасні міста переживають глибокі трансформації, зокрема в соціокультурній області, в сфері комунікацій, культурних індустрій, міських ідентифікацій. Траєкторії цих трансформацій лежать в площині взаємодій та конфліктів між різноспрямованими трендами – глобалізацією та локалізацією. Місто, його влада, громадянське суспільство і бізнес, перебувають в силовому полі цих сил, адаптуючись до сучасних викликів, особливо пов'язаних із поширенням інструментів і практик цифрової цивілізації. Набувають все більшої поширеності мережеві моделі соціальної взаємодії та організації суспільного життя. Всі ці процеси ставлять перед сучасною вітчизняною соціологією питання та виклики, часткові відповіді на які пропонує дисертант у своєму дослідженні.

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни.

Отримані в дисертації результати дослідження носять достовірний і науково обґрунтований характер, що пояснюється застосуванням сучасних соціологічних теорій та методології до вивчення поставленої проблеми. Автор

вдається як до класичних, так і до новітніх напрацювань соціології міста, впроваджує у науковий обіг нові категорії та поняття, адаптуючи їх до реалій сучасного українського соціуму. Науковий підхід дисертанта вирізняється широтою теоретичних узагальнень та застосуванням методів, притаманних різним теоретичним школам і напрямам, включаючи структурний функціоналізм, конфліктологічну та мережеву перспективи.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в наступному:

- Концептуальному осмисленні тенденцій розвитку міста в умовах зростаючої глобалізації та диджиталізації, розповсюдження новітніх технологій і змін у процесах соціальної комунікації;

- Перегляді класичної моделі Т. Парсонса про чотири функціональні імперативи, характерні для систем соціальної дії, шляхом додавання п'ятої функції – комунікативної, що надає структурно-функціоналістській моделі більшого динамізму та відображає сучасні тенденції, пов'язані з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя і міського простору;

- Запропоновано міждисциплінарний підхід до пояснення соціально-культурних трансформацій, що відбуваються в сучасному місті;

- Введено в науковий обіг декілька важливих теоретичних підходів, що розроблені в західній соціології міста та залишаються маловідомими у вітчизняній соціологічній науці, зроблена спроба адаптувати їх до українських реалій;

- Із застосуванням поняття макдональдизація Дж. Рітцера проведено критичний аналіз уніфікуючих соціокультурних імперативів, викликаних глобалізацією, їх потенційно негативний вплив на соціокультурний простір міста, в тому числі в умовах українського суспільства;

- Зроблено спробу створення синтетичної теорії глобального цифрового міста з використанням різноманітних концептуальних підходів.

Наукові дослідження були виконані здобувачем на кафедрі соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського в рамках НДР «Соціологічні та політологічні дослідження конфліктів в контексті динаміки модерну: від теорії до врегулювання» (Державний реєстраційний номер: 0122U202039) під керівництвом в.о. завідувача кафедри, канд. соціол. наук, доцента Єніна Максима Наїмовича.

Отже, в дисертаційній роботі поставлене наукове завдання – розробити соціологічну концепцію диджиталізованого міста, яка інтегрує економічний, технологічний, креативно-культурний, комунікаційний та освітній аспекти суспільного життя – виконано повністю, здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності.

За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Шкурова Є. В. повністю відповідає Стандарту вищої освіти зі спеціальності 054 Соціологія та напрямкам досліджень відповідно до освітньої програми «Соціологія».

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про наявність особистого внеску здобувача у науковий напрям соціології міста.

Розглянувши звіт подібності за результатами перевірки дисертаційної роботи на текстові співпадіння, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Шкурова Євгена Владленовича є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Мова та стиль викладення результатів.

Дисертаційна робота написана українською мовою.

Структура роботи логічна та послідовна. Виклад матеріалу є чітким й аргументованим. Автор користується науковою термінологією, яка в переважній більшості випадків є загальноприйнятою у сучасній соціології.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 242 сторінки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовані мета та завдання, об'єкт і предмет, методи та емпірична база дослідження, короткий огляд літератури, а також наукова новизна, наукове та практичне значення отриманих в ході дослідження результатів.

У першому розділі презентовано та систематизовано теоретико-методологічні підвалини дисертаційного дослідження, різні концептуальні підходи до аналізу урбанізації, урбанізму й особливостей формування міського середовища в добу глобалізації та цифрових технологій, наведено критичний огляд історії урбаністичної соціології.

Другий розділ сфокусований на цифрових та економічних трансформаціях сучасного міста та їхніх імплікаціях для соціокультурного простору, на процесах диджиталізації, глобалізації, макдоналізації міського життя, висвітленні тих викликів, які вони несуть для України.

В третьому розділі ставиться питання про креативний вимір міського соціокультурного простору, у якому культура та комунікації розглядаються як рушії соціальних змін, а університети – як ключові агенти урбаністичних трансформацій. У Висновках автор узагальнює отримані результати.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи.

Наукові результати дисертації висвітлені у 31 науковій публікації здобувача, серед яких: 3 статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України (зокрема 1 стаття, у якій число співавторів більше двох осіб); 2 статті у періодичних наукових

виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection (з яких 1 стаття з Q3); 3 одноосібних розділів у колективних монографіях.

Результати дисертації було апробовано на 23 наукових фахових конференціях, за матеріалами яких опубліковано низку відповідних тез.

Основні результати опубліковані в працях, написаних дисертантом переважно одноосібно, є самостійними дослідженнями, в яких автором дотримані принципи академічної доброчесності.

Таким чином, наукові результати, описані в дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи.

Водночас дисертація не вільна від певних недоліків, усунення яких сприяло б підвищенню якості дослідження та поглибленню розглянутих наукових питань у подальшому.

1. Дисертаційне дослідження присвячене широкій проблемі, яка об'єктивно включає занадто багато аспектів. Автор із застосуванням багатьох теорій продемонстрував, як можна досліджувати соціокультурний простір сучасного міста. Робота б виграла, якщо б здобувач сконцентрувався на одній окремій стороні соціокультурного простору або конкретному прояві соціокультурної трансформації і зробив всебічний і глибинний аналіз на прикладі цієї складової. Відсутність чіткого фокусу призводить до мало контрольованого розширення предмету дослідження. Відповідно, робота не може охопити всі сторони та прояви об'єкта і вільно-невільно виключає важливі складові. Зокрема, чому в роботі не відображені зовсім або розглянуті тільки побіжно процеси соціокультурних трансформацій в таких визначальних сферах міського культурного життя, як театр, музеї, галереї, музична культура, історична пам'ять, міська культурна ідентичність тощо? Водночас, в дисертації знайшлося місце для менш важливих з точки зору предмета дослідження сфер, як-то споживання або економічні трансформації. Крім того, роботі притаманна поліфонія концептуальних підходів, які в деяких випадках за своїм

теоретичним спрямуванням є антагоністами. Їх об'єднання у кращому випадку може призвести до еклектики, а не гармонійного поєднання у вигляді теоретичного синтезу. Бракує інтегруючого підходу, який би поєднав множинність понять і підходів в єдину струнку теоретичну концепцію. Натомість періодично в тому чи іншому місці праці виринають окремі концепти та ідеї з різних теорій, які в кращому випадку ілюструють положення автора.

2. Автор часто ілюструє теоретичні положення конкретними прикладами. Проте, роботі не вистачає систематичного соціологічного аналізу емпіричних даних, залучення та багатобічного розгляду конкретних кейсів або масивів інформації. У більшості випадків, коли дисертант вдається до використання соціальних фактів, він обмежується ілюстративним підходом і не піддає емпіричну інформацію глибокому соціологічному аналізу. Позитивним виключенням стали кіно та університети, але й у цих випадках не вистачає систематичного аналізу емпіричних даних. Дані підібрані достатньо довільно і випадковим чином. Заявлені у Вступі герменевтичні та феноменологічні методи аналізу залишилися практично нереалізованими.

3. В багатьох випадках здобувач намагається продемонструвати важливість тих чи інших теоретичних положень для українського соціуму, що є беззаперечно позитивною, корисною з практичної точки зору інтенцією. Проте, часто густо такі приклади стосуються не існуючої ситуації, не аналізу актуальних соціокультурних процесів, а умоглядно екстраполюються на період післявоєнного відновлення країни. Дана практика виглядає не достатньо переконливо, оскільки стосується невизначеного у часі майбутнього, яке на даному етапі практично не піддається прогнозуванню. Застосування такого підходу надає роботі нормативного виміру і віддаляє автора від аналізу існуючих процесів і явищ.

4. Попри солідний список використаних джерел, дисертант оминув своєю увагою декілька важливих текстів класичного та сучасного спрямування. Всі вони безпосередньо стосуються тематики дисертаційного дослідження. До

класичних, хрестоматійних праць можна віднести дослідження локальних міських спільнот Нової Англії та Середнього Заходу в США, проведені Вільямом Ворнером (Warner W. (1963) *Yankee City*), а також багаторічні студії подружжя Лінд (Lynd R., Lynd H. (1929; 1937) *Middletown*). Дивує також відсутність посилань на перекладену українською мовою знакову працю Б. Рубл «Капітал розмаїтості. Транснаціональні мігранти у Монреалі, Вашингтоні, Києві», де ставиться проблема етнічного різноманіття як чинник соціокультурної трансформації та розвитку мегаполісів. На прикладі даного дослідження автор міг би прослідкувати конкретні прояви «права на місто», концептуального поняття, що неодноразово з'являється на сторінках дисертації. Це право відстоюють, отримують або його позбавляються представники тих чи інших етнічних іммігрантських меншин. Рівень інтегрованості тих чи інших соціальних, релігійних, етнічних меншин до соціокультурного простору міста можна оцінити через їхню присутність в соціальному просторі міста.

5. В роботі акцент робиться на процесах глобалізації, на стандартних і гомогенізуючих практиках диджиталізації. Одночасно недостатньо уваги приділяється місцевим, локальним культурним проявам, тим механізмам, завдяки яким вони могли б протистояти або більш гармонійно інтегрувати глобальне у локальне. Часто автором постулюється поєднання фізичного і віртуального, глобального і локального, але не розкриваються механізми такого поєднання, характер і прояви цього процесу. Іноді виникає враження, що глобальне неминуче має «перемогти» глобальне, а цифрові технології – місцеву культуру. Робота витримана переважно в руслі технологічного, цифрового детермінізму. Більша увага до суперечливого, а часто і конфліктного характеру співвідношення між технологіями та культурою надала б роботі більшої соціологічної глибини.

6. На відміну від Парсонса, котрий вважав культуру ключовою силою, що об'єднує різні елементи соціального світу, слугує посередником при взаємодії агентів, поєднує особистість із соціальними системами, дисертант робить наголос на ролі комунікації, наділяючи її особливими, окремими

функціями. Варто підкреслити, що комунікаційна функція значною мірою, хоча і не виключно, належить до сфери культури, сприяючи як інтеграції, так і підтримування ціннісного зразка в суспільстві. ІКТ самі є похідними від існуючих і домінуючих в соціумі культурних і ціннісно-нормативних зразків. В цьому контексті, красномовно виглядають соціальні мережі в інтернеті, відображаючи цінності, що культивуються в неоліберальному середовищі. Проте, комунікативні технології можуть у свою чергу також направляти культурні тренди, надавати нові культурні зразки. Існує багато досліджень, які демонструють, як інтернет і соціальні мережі, змінюють особистість і часто погіршують наше соціальне життя та стосунки. Соціологічне обговорення даних аспектів із залученням відповідної наукової літератури та соціальних джерел могло б надати дисертації більшої глибини.

Вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну наукову новизну та практичну значимість результатів та не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу.

Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Шкурова Євгена Владленовича на тему **«Соціокультурні трансформації сучасного міста в контексті диджиталізації»** виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Дисертаційна робота за актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною повністю відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п.6 – 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44.

Здобувач Шкуров Євген Владленович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 054 Соціологія.

Рецензент:

доцент кафедри соціології,
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
кандидат соціологічних наук, доцент

Геннадій КОРЖОВ

« ____ » _____ 2025 року

